

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

ПОЧТАРЬОВ С.О. - здобувач Науково-дослідного інституту Приватного права та підприємництва Національної Академії правових наук України

УДК 347.472 (477)

В статті говориться о предмете договора дарения. Автор отстаивает позицию что подарок может быть более широким по кругу объектов чем он указан в ст. 718 ГК Украины. Он зависит от правового положения одаряемого и правового режима, в частности, оборотоспособности предмета дара. Рассмотрены отдельные виды подарков. Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключові слова: дарунок, майно, майнові права, предмет, об'єкт, речі.

Постановка проблеми

До елементів договору відноситься його предмет. Законом уже у визначенні договору дарування встановлено, що може бути його предметом а дарунок яких чомусь асоціюється із майном. У тому, на нашу думку, полягає перша проблема хоча б тому, що уже у ст. 718 ЦК України [12] дарунок розкрито через інші об'єкти цивільних прав, хоча тими об'єктами дарунок не обмежується. Тут вбачається ще одна проблема, а саме термінологічної властивості і переходу об'єктів цивільних прав, які вказані у ст. 177 ЦК України у предмет договору, що, у свою чергу, ускладнюється ще й виділенням об'єкта договору та предмету виконання.

У доктрині права склалося три підходи і під поняттям предмета договору розуміють: саме матеріальне благо, з приводу якого укладається договір, дії сторін, або дії та матеріальне благо у комплексі. Більш поширеним є останній дуалістичний підхід, і ним

вважають одночасно як дії, так і матеріальне благо. Якщо виходити із концепції речових договорів, то йдеться про дії, спрямовані на перехід матеріального блага від боржника до кредитора. Це ускладнюється, якщо договір є реальним реальний договір дарування. Так, реальний договір дарування ніяких зобов'язальних відносин не породжує, його іноді іменують «речовим договором», оскільки він укладається для перенесення права власності від дарувальника до обдаровуваного. Оскільки такий договір не породжує зобов'язання, то він нібито не має змісту, що, звичайно ж, не так.

Мета статті полягає у встановленні тих об'єктів цивільних прав та їх правового режиму, які є предметом договору дарування.

Об'єктом є відносини, що складаються стовно окремих об'єктів цивільних прав, які можуть бути предметом дарування, а предметом дослідження – акти цивільного законодавства, правозастосовна, у тому числі судова практика, положення доктрини об'єктів цивільних прав та договору дарування.

Основний матеріал

Предмет договору дарування складається, виходячи з інтересу сторін, що породжує відповідну домовленість у правочині стосовно певного майна, роботи чи послуги. Близький підхід зустрічається й у німецькому праві. Так, за п. 1 § 518 НЦУ [2] предметом дарування є встановлені речі, що на-

лежать дарувальникові на праві власності, речі, які дарувальник має одержати, повернення боржнику боргового документу (розрахунки).

На аксіоматичному рівні ми виходимо із того, що в принципі, предметом договору дарування може бути будь-яке майно (як індивідуально визначені речі, так і речі, визначені родовими ознаками), не вилучене з товарообігу і яке може бути у власності особи, якій воно дарується. Згідно зі ст. 718 ЦК України дарунком можуть бути рухомі речі, у тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути також майнові права, які має дарувальник чи які можуть виникнути в майбутньому. Зокрема, йдеться про права вимог або майнові права інтелектуальної власності.

Водночас є майнові права, які пов'язані з особою їх володільця і які не відчужувані. До них належить право на одержання аліментів, пенсії¹, інших виплат, що мають особистий характер, а також право на відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я. Також особисті сервітути не можуть відчужуватися іншим особам, окрім сервітуарія. Права, що слідує із цінних паперів, можна подарувати лише разом із цим цінним папером, їх дарування відповідно ст. 197 ЦК здійснюється шляхом передання цінного папера на пред'явника або ж вчиненням індосаменту, якщо цінний папір є ордерним.

Правове регулювання відносин стосовно предмета забезпечується через категорію «правовий режим» об'єкта цивільних прав. Йдеться про його оборотоздатність. Категорія «правовий режим» визначається як «... певна сукупність юридичних засобів, способів, що застосовуються у певній сфері суспільних відносин та забезпечують дію механізму правового регулювання» [1, с. 692]. Тож предметом дарування можуть бути: а) оборотоздатні об'єкти; б) обмежені в оборотоздатності, але лише для тих сторін договору, які мають на це підтверджені права, наприклад, на володіння, носіння та зберігання зброї.

¹ Інколи тут безпідставно обмежуються права. Так, володільці платіжних карток на виплату пенсії не можуть провести із них платежі у безготівковій електронній формі.

Здебільше предметом дарування є речі (майно). Відповідно до ст. 179 ЦК України річчю є предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки. Таке поняття законодавцем сформовано уперше [4, с. 305] і, як відзначають науковці, не є бездоганним [14, с. 5]. Попри зазначені розходження для мети нашого дослідження має значення те, що: 1) предметом договору дарування можуть бути лише оборотоздатні речі; 2) речі, які обмежені у цивільному обороті може даруватися лише тим, у кого є право (дозвіл) на такі речі, чи він може бути отриманий у встановленому порядку; 3) річ не повинна загрожувати життю та здоров'ю обдарованого та його майну. Особливо йдеться про дарування тварин, коли алергія на шерсть може призвести до захворювання чи коли такий подарунок перетвориться у тягар для обдарованого чи його близьких. Йдеться про дарування собак дітям, які досить часто втрачають до них інтерес, за ними не турбуються. У зв'язку із наведеним видається, що у Законі України «Про тваринний світ» [5] слід передбачити правило, що передача тварин малолітнім та неповнолітнім у власність чи володіння здійснюється з дозволу їх батьків, опікунів, піклувальників чи осіб які їх заміщають; 4) дарування нерухомого майна підлягає обов'язковому нотаріальному свідченню та державній реєстрації відповідно до вимог статей 209-210 ЦК України.

Особливо йдеться про дарування платіжних карток найбільш безпечного і зручного способу безготівкового розрахунку носіїв певних прав вимог, які реалізуються лише через учинення конклюдентних дій через банківські платіжно-розрахункові термінали чи банкомати і реалізації передбачених у ній майнових прав на гроші чи інші можливості, наприклад, отримання знижок у партнерів банків емітентів таких електронних карток. У такому аспекті електронні платіжні картки мають властивості цінних паперів.

Стосовно валюти, як об'єкта даного договору, то під нею розуміються грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним обом на території України, а також вилучені

з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти рахунків, внески в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

Проте стосовно цінних паперів є певні особливості. Відповідно до ч.1 ст.3 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» [6] цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам. Очевидно, що предметом дарування можуть бути лише оборотоздатні цінні папери. Так, згідно ч. 5 цієї статті в Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів: боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: а) облігації підприємств; б) державні облігації України; в) облігації місцевих позик; г) казначейські зобов'язання України; г) ощадні (депозитні) сертифікати; д) векселі; іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: а) іпотечні облігації; б) іпотечні сертифікати; в) заставні; приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду; похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів; товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Предмет договору дарування, виписаний у його визначенні та уточнений у ст. 718 ЦК, яка має назву «Предмет договору дарування». Проте, на нашу думку, в останній лише вказано на речі, гроші, цінні папери та майно, а також майнові права. Принаймні упущені права вимог. Не виключена і подальша диференціація предмету дару, що покладено в основу виділення видів договору дарування.

Наразі досить поширеним предметом дарування є гаджети. Зокрема, йдеться про мобільні телефони, через які можна відстежувати пересування його володільця і навіть його прослуховувати і тим контролювати, що практикується стосовно дітей. Тим можливе вторгнення у сферу особистих немайнових прав, зокрема право на особисте життя та його таємницю (ст. 301 ЦК), право на свободу пересування (ст. 313 ЦК). До того деякі із гаджетів через банки відкритих даних реєструються і, як вказує Р.Б. Шишка, складають частину комунікативної індивідуалізації особи [13, с.269]

Практика знає дарування людських органів, що в принципі не виключено Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 року N 1007-XIV [7], де передбачено, право близьких стати донором. Близькі заради спасіння життя та здоров'я близьких оплачують придбання необхідних органів. Таке донорство здебільше є безоплатним і воно є вищим дарунком життя та здоров'я для одарованого. Практика знає наділення немайновими правами: спеціальними званнями, титулами не по походженню, немайновими правами інтелектуальної власності

У ст. 717 надане загальне визначення предмету договору дарування – дарунок, який, на наш погляд, невдало ототожнений із майном. Як вбачається із наведеного, дарунок має принаймні ряд проявів як об'єкти цивільних прав і виходить за межі розуміння майна у ст. 190, навіть якщо цим терміном охоплюються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. З метою уникнення непорозумінь та розширення предмету договору дарування вважаємо за потрібне з легального визначення договору дарування у ст.717 ЦК виключити слово «майно».

Предмети договору дарування можна поділити на групи: а) безпосередньо вказані у актах цивільного законодавства; б) предмети дарування, які вироблені нотаріальною та іншою практикою; в) предмети, які не передбачені актами цивільного законодавства та законодавства про нотаріальну діяльність, але їм не суперечить. Наразі чинне законодавство передбачає дарунок: 1) у ЦК України; 2) інших актах цивільного законодавства. Зокрема, безпосередньо у ЦК України передбачено звичайні подарунки невеликої вартості, зокрема предметів особистого користування та побутового призначення (ч.1 ст.719 ЦК); договір дарування нерухомої речі (ч.2 ст.719 ЦК); договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому (ч.3 ст.719 ЦК); договір дарування речей, які мають особливу цінність (ч.4 ст.719 ЦК); договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ч.5 ст.719 ЦК); дарування речей із завідомо відомими дарувальнику недоліком речей та їх особливими властивостями, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб (ч.1 ст.721 ЦК); дарування речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність (ч.3 ст.727 ЦК).

Аналіз актів чинного законодавства за предметом дозволяє виділити:

1) річ, яка передається у власність обдаровуваного і є найбільш поширеним предметом договору дарування. Проблема речей як предмету договору дарування полягає: 1) у їх неоднорідності, що відображене у главі 13 ЦК України; 2) у тому, що законодавець окремі речі у чинному законодавстві уточнені, а актами спеціального законодавства, встановлено їх спеціальний правовий режим (нові сорти рослин, які передані для розмноження за договором). Неоднорідність речей та їх правового режиму дозволило виділити відносно самостійні різновиди договорів дарування.

Такі подарунки мають особливий режим: у відношенні до них не діють правила про заборону дарування між певними дарувальниками і обдаровуваними; до них

не застосовуються правила про відмову від виконання договору дарування та про скасування дарування, договір дарування подарунків до п'яти мінімальних розмірів оплати праці з дарувальником юридичною особою може бути укладений усно.

2) майнові права (вимоги) до дарувальника або до третіх осіб, про що відповідно до ст. 528 ЦК України слід попередити третю сторону. Якщо таке дарування встановлене, то дарувальник є боржником і на його покладено виконання.

Водночас, як нам здається, ця стаття має недолік, оскільки не передбачає обов'язку первинного боржника попередити третю особу про її обов'язок виконати перед кредитором, у тому числі обдаровуваним, його вимоги. Для усунення непорозумінь статтю 528 ЦК доповнити частиною четвертою у редакції: «У разі переведення боржником виконання обов'язку на третю особу він зобов'язаний її письмово повідомити про підставу та вид і предмет виконання»

Сфера дії договору дарування з майновими правами (вимогами) в основному зводиться до встановлення названого права. У ст. 177 ЦК України права вимог як об'єкти цивільних прав лише згадуються, але вони надалі не розкриваються. Лише у праві інтелектуальної власності до її змісту відносяться майнові права (ст. 424 ЦК). Такі права як об'єкт оподаткування вказані також і у ПК України. Їх поняття визначено у ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [8] як будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги. Майнові права є частиною прав на цінні папери та корпоративних прав. Нарешті, майновими правами чи правами на майно є речові права: володіння, емфітевзис, суперфіцій, сервітут.

У ч. 2 ст. 190 ЦК України встановлено, що майнові права є неспоживчою річчю і визнаються речовими правами. На цій осно-

ві вказується, що неспоживність цих прав фактично означає неможливість їх визнання предметом певних договорів [1, с. 314], що не підтверджується чинним законодавством, зокрема стосовно досліджуваного нами договору та інших договорів (сервітутного, навіть емфітевтного та суперфіційного). Особливо йдеться про майнові права інтелектуальної власності щодо яких ст. 1107 передбачено низку договорів на розпорядження такими правами.

Майнові права визначено як «...суб'єктивні права учасників правовідносин, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також з матеріальними (майновими) вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу з приводу розподілу цього майна та обміну (товарами, послугами, виконанням робіт, грошима тощо)» [4, с. 434]. Такі права охоплюють правомочності володільця речових прав та зобов'язальні права (право на відшкодування шкоди, права інтелектуальної власності, спадкові права тощо).

Ю.О. Гладьо сформулювала визначення права вимоги як «зобов'язальне право кредитора майнового характеру, що може переходити до третіх осіб, має вартісну оцінку та якому завжди кореспондує обов'язок боржника (первісного) щодо виконання майнової вимоги кредитора; набуття та реалізація права вимоги виступає передумовою виникнення у його правонабувача майна чи майнових прав на майно» [3, с. 7]. Щодо дарування прав вимог, то йдеться про їх переуступку (цесію).

Передача обдаровуваному дарувальником майнового права (вимоги) до третьої особи здійснюється за допомогою безоплатної уступки цього права (вимоги) обдаровуваному за умови дотримання правил про цесію.

Особливу проблему представляє питання про те, чи слід кваліфікувати як договір дарування безоплатну уступку вимоги за зобов'язанням, особливо коли йдеться про уступку вимог, між комерційними юридичними особами за зобов'язаннями, які пов'язані з їх підприємництвом. Так, підприємницькі товариства можуть укладати договір дарування між собою, якщо таке

право прямо встановлене установчим документом дарувальника, що не поширюється на право укласти договір пожертви (ч.3 ст.720 ЦК України).

Водночас деякі майнові права мають свої особливості. Відповідно до ст. 520 ЦК заміна боржника у зобов'язанні можлива за згодою кредитора, якщо інше не передбачено законом. Це правило досить складно застосувати при даруванні. Принаймні договір про відступлення прав, які не передбачають зустрічного надання, є договором дарування лише в тому випадку, якщо воно містить яскраво виражений намір цедента зробити безоплатну передачу відповідного права цесіонарію. Безоплатність передачі права майнової вимоги є ознакою дарування. Якщо сторони уклали договір про передачу майнового права в дар, то застосовуються правила про обсяг переходу права, заперечення боржника проти вимоги нового кредитора, згоду боржника в певних випадках.

Звільнення обдаровуваного від майнового обов'язку перед дарувальником як дарунок, по суті є прощенням боргу (ст. 605 ЦК) як підстави припинення зобов'язання. У цій статті встановлено, що зобов'язання припиняється звільненням (прощенням боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. Подвійна природа прощення боргу навряд чи є виправданим кроком, навіть якщо, здавалось би, це розширює предмет договору дарування. Тож йому місце серед способів припинення зобов'язання, де воно і перебуває, і узгоджується з іншими інститутами.

Дарунком може бути звільнення обдаровуваного від його майнового обов'язку перед третьою особою. Це можливе шляхом виконання дарувальником зобов'язання обдаровуваного перед його кредитором. Тим більше, що відповідно до ст. 528 ЦК допускається виконання обов'язку боржника третьою особою і для того згоди кредитора не потрібно: йому все одно від кого одержати виконання, лиш би воно було виконане належним чином. Для боржника, за якого виконали його зобов'язання перед кредитором і не вимагають регресного виконання, воно обертається дарунком.

Не виключено, що звільнення обдаровуваного від його майнового обов'язку перед його кредитором може відбутися за іншою подібною схемою: дарувальник займає місце боржника у зобов'язанні і тим звільняє від зобов'язання виконати його обов'язок. Проте у такому разі йдеться про заміну боржника у зобов'язанні чи точніше про переведення боргу. Переведення боргу допускається лише за згодою кредитора. Звільнення обдаровуваного від його обов'язку перед кредитором охоплює: а) згоду кредитора на заміну боржника чи кредитор згоден прийняти виконання від іншої особи (якщо отримання такої згоди в силу закону є обов'язковим); б) виконання новим боржником обов'язку попереднього перед кредитором; в) якщо за умовами зобов'язання і відповідно до вимог нормативних актів обдаровуваний не повинен провести виконання особисто. Інакше мета не буде досягнута.

При тому в обох описаних нами даруванням звільненням обдаровуваного від його зобов'язання перед кредитором допустиме, якщо зобов'язання обдарованого не є особистим: особисте зобов'язання має виконувати сам боржник і переведення його на інших осіб не допустиме.

Цікавими є предмети дарування, які вироблені нотаріальною та іншою практикою. Зокрема «Порядком учинення нотаріальних дій нотаріусами України» передбачено відчуження власником частки майна, майна, що належить на праві спільної подружньої власності. Звідси можна зробити висновок, що предметом дарунку може бути частка у спільній власності, що вимагає у подальшому врегулювання відносин із співвласником. Відповідно якщо предметом дарунку стала частка у спільній сумісній (подружній) власності, то тут вона перетворюється у спільну власність, що варто чітко врегулювати у главі 26 ЦК України шляхом доповнення ст. 369 ЦК абзацом 3 ч.2 у редакції» При відчуженні частки у спільній сумісній власності така власність із її набувачем перетворюється у спільну, якщо договором між співвласниками спільної сумісної власності не буде встановлене інше». Абзац третій цієї статті у нинішній редакції стає абзацом 4.

Предметом дарування можуть бути об'єкти прав, які не передбачені актами ци-

вільного законодавства та законодавства про нотаріальну діяльність, але їм не суперечить. Зокрема, йдеться про особисті блага. Як ми зазначали, це може бути авторство. Підставою для того є вказівка абз. 2 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [9] про те, що за відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Така презумпція надає підставу присвоювати авторство навіть тим, чиею працею не створено об'єкт авторського права, але використано його відправні ідеї, чи створено належні матеріальні та організаційні умови для створення об'єкта авторського права тощо.

Авторство може бути і поновлено вдячними колегами чи родиною автора твору, який не був опублікований за його життя з тих чи інших причин. Так, дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук професора Пушкіна О.А. «Правовые формы управления промышленностью в СССР» опублікована лише у 2007 році [10, с. 37 – 479], майже через 10 років після його смерті. До її опублікування вона не була відома широкому загалу науковців. Тож після опублікування вона введена в емпіричну базу і відновлене авторство науковця, що є гідним дарунком для науковців і пам'яті автора.

Дарування речей, обмежених в обороті (вогнепальна зброя, спортивна зброя, сильнотіючі і наркомісткі лікарські засоби, літальні апарати та інше), допускається після отримання відповідних дозволів. Водночас, якщо за клінічними проявами людині, яка потребує невідкладної лікарської допомоги, надані згадані лікарські засоби, то таке надання є правомірним.

Дарування вилучених з обороту речей не допускається. Такі правочини повинні визнаватися недійсними за ст. 228 ЦК України, у тому числі із застосуванням односторонньої реституції.

Досить цікавим у тому плані є дарування справи (бізнесу), яке практикується у усьому світі та в Україні. Підприємці, які є успішними дарують дрібні підприємства послугового чи торгового спрямування (салони) дружинам, коханкам, дочкам. Тут виникає ряд проблем, насамперед термінологічної невід-

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про предмет договору дарування. Автор відстоює позицію що дарунок може бути більш широким за колом об'єктів ніж він вказаний у ст. 718 ЦК України. Він залежить від правового становища обдарованого та правового режиму, зокрема оборотоздатності, предмета дару. Розглянуті окремі види дарунків. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

SUMMARY

The article refers to the subject of the donation contract. The author defends the position that the gift could be more wide-range of objects than it is listed in Art. 718 CC of Ukraine. It depends on the legal status of the donee and the legal regime, including oborotozdatnosti, subject gift. The special types of gifts. Proposals on improving legislation.

повідності і різне тлумачення поняття «підприємство»: у ст. 191 ЦК – об'єкт цивільних прав (єдиний майновий комплекс), а у ч. 1 ст. 62 ГК України – самостійний суб'єкт господарювання. Навіть у ч.3 ст. 810-1 ЦК України законодавець вжив термін «підприємство» як суб'єкт. Більш привабливим є розуміння підприємства як у сенсі ч. 3 ст. 191 ЦК України як різновиду нерухомості. Його дарування пов'язане також із реєстрацією чи перереєстрацією обдарованого суб'єктом підприємництва, отримання дозволів на ведення такої діяльності на нього тощо, що досить просто зробити за наявності паспорта обдарованого.

Висновок

Таким чином, предмет договору дарування є набагато ширшим, ніж той, який вказаний у ст.714, що у теперішній редакції обмежує свободу укладення договору дарування стосовно інших предметів, які не визначені у ній. З метою посилення засоби свободи договору та розпорядженнями належними власникам чи володільцям правами вважаємо доречним доповнити ч. 2 цієї статті спеціальним застереженням у редакції: «Дарунком можуть бути інші об'єкти цивільних прав, якщо Конституцією України, цим Цивільним кодексом та іншими актами законодавства не встановлено заборон та їх перехід до інших осіб, або вони не можуть бути передані іншим особам у силу їх правового режиму».

Література

1. Венецька М.В. Майнові права. //Великий енциклопедичний юридичний словник./ За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. –С.434.
2. Гражданское уложение Германии – Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit

Eiführungsgesetz : вводный Закон к Гражданскому уложению / [пер. с нем. ; науч. ред.: В. Бергманн и др.]. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 896 с.

3. Гладь Ю. О. Право вимоги як об'єкт цивільних прав: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Львів– 2012. – 223 с.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. -4-те вид., перероб. і допов./ за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С.Кузнецової, В.В.Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2011. Т.1. – 808 с.

5. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2002. – N 14. – С.97.

6. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16 липня 1999 року N 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), -1999. -N 41. – С.377.

7. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

8. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>

9. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII (Редакція станом на 05.12.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

10. Пушкин А.А. Избранные труды. /А.А. Пушкин. Х.: Эспада 2007. – 480с.

11. Тарахонич Т.І. Правовий режим // Великий енциклопедичний юридичний словник. / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. –К.: «Вид-во «Юридична думка», 2007. – С.692 – 693.

12. Цивільний кодекс України. Закон від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 01.01.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

13. Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т.1. Вид. 2-е, виправ. Та доп./ Р.Б. Шишка (кер.авт. кол.), О.Л.Звіцев, Є.О.Мічурін та ін.; За ред.. Р.Б. Шишки та В.А.Кройтора. – Х.: Еспада 2008. – 680с.

14. Шишка Р.Б. Теорія об'єктів цивільних прав / Р.Б. Шишка // Об'єкти цивільного права // Збірка доповідей та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (16-17 жовтня 2009 р., м. Сімферополь) КрЮІ, ОДУВС, ОДУВС, НУДПС України. Сімферополь 2009.-С.5 -9.